International Science Journal of Education & Linguistics
2022; 1(3): 131-140
https://isg-journal.com/international-science-journal-of-education-linguistics/
doi: 10.46299/j.isjel.20220103.13
ISSN: 2720-684X

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Людмила Єфименко[1]
[1]кафедра теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна
ORCID ID: 0000-0002-7041-1505
Електронна адреса: ludmilaefimenko337@gmail.com

Для цитування цієї статті:
Людмила Єфименко. Теоретичні аспекти організації педагогічного спілкування майбутнього фахівця дошкільної освіти. International Science Journal of Education & Linguistics. Vol. 1, No. 3, 2022, pp. 131-140 doi: 10.46299/j.isjel.20220103.13.
Надійшла до редакції: 19 липня 2022 р.; **Схвалено:** 28 липня 2022 р.;
Опубліковано: 01 серпня 2022 р.

Анотація: У статті розкрито сутність педагогічного спілкування як основної складової професіограми майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти, висвітлено теоретичні аспекти організації педагогічного спілкування майбутнього фахівця дошкільної освіти. Запропоновано дефініційний аналіз поняття «педагогічне спілкування», його особливості. Зазначено, що спілкування в педагогічній діяльності виступає як засіб вирішення освітніх завдань, як соціально-психологічне забезпечення виховного процесу і як засіб організації взаємовідносин вихователя і дітей, що забезпечують успішність навчання і виховання. Описано структуру педагогічного спілкування вихователя закладу дошкільної освіти, що складається з чотирьох етапів. Розкрито основні компоненти педагогічного спілкування, як-от: когнітивний, регулятивний, афективний та духовний. На основі використання методів наукового аналізу розроблених теорій з проблем спілкування розкриваються основні функції педагогічного спілкування: контактна, спонукальна, координаційна, пізнавальна, експресивна, встановлення стосунків, організації впливу та управлінська. механізми педагогічного спілкування, які допомагають усвідомити себе через інших. Досліджено сутність таких його механізмів, як-от: ідентифікація, емпатія, рефлексія та стереотипізація. Наголошено на меті педагогічного спілкування, що полягає в умінні педагога дошкільної освіти взаємодіяти зі своїми колегами, вихованцями та їх батьками, іншими людьми, які мають відношення до його фахової діяльності, адже саме у процесі спілкування з дошкільниками, в освоєнні основ педагогічного спілкування

формується творча індивідуальність вихователя. Виокремлено основні умови ефективного педагогічного спілкування та його успішності: володіння психолого-педагогічними якостями й уміннями; володіння педагогічним тактом; уміння «подати себе»; створення позитивного іміджу шляхом самопрезентації; мовленнєва культура; гуманістична спрямованість; уміння слухати й чути свого співбесідника; знання правил спілкування; толерантна позиція у спілкуванні. Підкреслено, що педагогічне спілкування майбутнього фахівця дошкільної освіти має бути толерантним, що сприятиме встановленню гармонійних відносин із вихованцями, їх батьками, колегами, навколишнім світом в цілому.

Ключові слова: спілкування, педагогічне спілкування, комунікативні здібності, фахівець дошкільної освіти, вихованці, заклад дошкільної освіти.

---

1. Вступ

1.1. Актуальність досліджуваної проблеми

Сучасна соціальна ситуація висуває перед педагогікою та суспільством загалом нові вимоги до особистості майбутнього педагога та до його професійних якостей. На етапі розвитку суспільства фахівець дошкільної освіти осмислюється не стільки як людина, що володіє вузькопрофесійними знаннями, вміннями та навичками, скільки як особистість, що розвивається, володіє системним світоглядом, системою моральних принципів, здатністю до рефлексії, інтернаціональним локусом контролю; особистість, що глибоко сприймає та приймає внутрішній світ іншої людини.

У зв’язку з цим, фахова педагогічна освіта, спираючись на докорінні зміни у суспільному світогляді та в системі духовних цінностей, має орієнтуватися насамперед на розвиток у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти таких професійних умінь, які не тільки спиралися б на глибокі психолого-педагогічні знання, а й передбачали постійне, систематичне, професійне та особистісне зростання майбутніх фахівців.

Особливо важливу роль виконує процес спілкування в педагогічній діяльності, де з його допомогою відбувається освітній процес. Проблема педагогічного спілкування набуває особливої актуальності в умовах сучасного розвитку суспільства та пов’язується з гуманістичними тенденціями нової парадигми освіти.

1.2. Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні та експериментальні дослідження проблеми педагогічного спілкування проводилися вітчизняними й зарубіжними науковцями в таких аспектах: структура, функції та види спілкування (Л. Волинська, Л. Зінченко,

В. Кан-Калик, А. Капська, О. Киричук, М. Корнєв, Н. Кузьміна, А. Мудрик, Л. Савенкова, А. Щербакової та ін.); закономірності формування у педагога комунікативних умінь і навичок (В. Кан-Калик, Г. Ковальов, А. Добрович, О. Коропецька); формування мовленнєвої культури особистості (Н. Бабич, А. Богуш, В. Грехнєв, С. Єрмоленко, Л. Мацько, М. Пентилюк, Л. Паламар, О. Сербенська, С. Шевчук та ін.), комунікативна майстерність педагога (Л. Виготський, І. Зязюн, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.); система активного соціально-психологічного навчання і комунікативного тренінгу (Л. Петровська, Т. Яценко, Л. Овсянецька); комунікативна підготовка майбутніх фахівців (А. Годлевська, О. Киричук, О. Коропецька, Р. Короткова, М. Коць, Т. Федотюк та ін.); готовність до особистісно орієнтованого спілкування (К. Богатирьова, І. Зязюн, В. Лівенцова, Л. Савенкова); формування індивідуального стилю педагогічного спілкування (А. Коротаєв, В. Галузяк, Ю. Орлов, В. Петровський, К. Левін, М. Обозов, В. Мерлін, О. Мешко, О. Капітанець, Т. Тамбовцева, С. Шеін та ін.); комунікативна компетентність педагога (Ю. Ємельянов, І. Комарова, Х. Василишин та ін.); гуманістично-етична сутність спілкування (К. Абульханова-Славська, О. Бодальов, О. Бондаренко, О. Леонтьєв, Л. Петровська та ін.). Питання педагогічного спілкування розглядали у своїх наукових розвідках такі зарубіжні вчені, як-от: Г. Баннер, П. Екман, Б. Скіннер, В. Фрізен та інші.

Нині проблеми спілкування досить активно розглядаються українськими вченими Г. Баллом, І. Бехом, М. Боришевським, Л. Бурлачук, С. Вдович, О. Киричук, В. Кісловим, М. Корольчук, В. Крайнюк, С. Максименко, Т. Піроженко, Т. Російчук, В. Семиченко, Ю. Трофімовим, Г. Чайкою, Т. Чмут, І. Ющук, Т. Щербан та іншими.

Н. Бутенко педагогічне спілкування кваліфікує як «взаємодію суб'єктів педагогічного процесу, здійснювану знаковими засобами і спрямовану на суттєві зміни властивостей, станів, поведінки й індивідуально-значеннєвих утворень партнерів» [1].

Н. Волкова педагогічне спілкування розуміє як «систему соціально-психологічної взаємодії між педагогом та вихованцем, що спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для обопільної діяльності» [2].

В. Грехньов визначає педагогічне спілкування як «особливий вид спілкування як діяльності, в основі якої є суб'єкт-суб'єктне ставлення, яке реалізується в спеціально організованих умовах» [3].

І. Зязюн подає таке визначення: «професійне педагогічне спілкування – це комунікативна взаємодія педагога з учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності й стосунків [4].

На думку Я. Кузьмінського, педагогічне спілкування – це «сукупність методів і засобів, застосування яких забезпечує досягнення мети навчання та

виховання і визначає характер взаємодії між двома головними суб’єктами освітнього процесу» [5].

2. Виклад основного матеріалу дослідження

2.1. Сутність і структура педагогічного спілкування

Становлення та розвиток культури педагогічного спілкування здобувачів вищої освіти знаходяться у прямій залежності від стилю взаємовідносин: «викладач – здобувач», «здобувач – здобувач», «академічна група – здобувач», а також від наявності у них педагогічного зразка та початкового досвіду практичних відносин у сфері обраної професії. Особистість педагога – це цілісний утвір, а своєрідність як суб’єкта, що здійснює педагогічне спілкування, виявляється у особистих якостях характеру, педагогічних уміннях, обумовлених специфічними особливостями фахової діяльності.

Діяльність педагога дошкільної освіти – це завжди спілкування та взаємодія з іншими під час здійснення власних професійних функцій. Спроможність установлювати продуктивну комунікацію, яка передбачає розуміння ситуації спілкування, намірів і мотивів партнерів по спілкуванню, вербальних і невербальних проявів співрозмовників, уміння слухати та чути інших, адекватно реагувати та конструктивно виражати власні думки та емоції – усе це компоненти комунікативної компетентності педагога, яку необхідно постійно поглиблювати, щоб відповідати потребам часу [6].

Спілкування в педагогічній діяльності виступає як засіб вирішення освітніх завдань, як соціально-психологічне забезпечення виховного процесу і як засіб організації взаємовідносин вихователя і дітей, що забезпечують успішність навчання і виховання.

Педагогічне спілкування – це система органічної соціально-психологічної дії педагога та вихованця в усіх сферах діяльності, що має певні педагогічні функції, спрямоване на створення оптимальних соціально-психологічних умов активної та результативної життєдіяльності особистості [7].

Педагогічне спілкування є надзвичайно потужним засобом передачі не лише навчального матеріалу, а й змісту об’єктивно позитивних моральних норм та цінностей та віри в їхню істинність. Цей вид спілкування можна назвати універсальним інструментом виховання [8].

Отже, педагогічне спілкування є комунікативною взаємодією вихователя з дошкільниками, батьками, колегами, спрямованим на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності, взаємин. Воно забезпечує передачу через педагога вихованцям людської культури, допомагає у засвоєнні знань, сприяє формуванню ціннісних орієнтацій під час обміну думками.

Фахове педагогічне спілкування передбачає високу його психологічну культуру, яка засвідчує вміння вихователя реалізовувати свої можливості у

спілкуванні з іншими людьми, здатність сприймати, засвоювати, передавати зміст думок, почуттів, прагнень у процесі навчання і виховання [9].

Педагогічне спілкування, як і спілкування загалом, досить складний феномен, який потребує творчого підходу. Виходячи із логіки освітнього процесу, фахове спілкування в закладі дошкільної освіти має певну структуру, яка включає такі етапи:

– моделювання, очікуваного спілкування з окремими вихованцями або дитячим колективом. Його здійснює педагог завчасно на основі знань особливостей фізичного і соціально-психічного розвитку особистості вихованця, розуміння особливостей прояву його характеру, обізнаності з рівнем розвитку колективу, передбачення можливих зустрічних дій окремого вихованця або всього колективу. Цей етап можна назвати прогностичним;

– організація початкового етапу спілкування потребує швидкого залучення вихованця, особливо дитячого колективу, до процесу безпосередньої взаємодії. Інколи цей етап називають «комунікативною атакою». Головне, щоб організація здійснювалась через конкретну діяльність і спрямовувалась на діяльність, яка викликає у них інтерес;

– керівництво спілкуванням у педагогічному процесі передбачає підтримання ініціативи вихованців у спілкуванні, внесення необхідних коректив, врахування соціальних умов, віку вихованців, їхніх індивідуальних особливостей, заохочення до активного спілкування;

– аналіз результатів спілкування має бути спрямований на зіставлення проведеної роботи з раніше визначеними завданнями, виокремлення і аналіз допущених помилок, обдумування шляхів і засобів подолання виявлених помилок у майбутньому [10].

Відповідно до структури педагогічного спілкування вихователя закладу дошкільної освіти входять основні чотири етапи, як-от: прогностичний етап, на якому вихователь планує й прогнозує зміст, структуру та засоби, які використовуватиме в процесі комунікації; «комунікативна атака», що передбачає завоювання педагогом ініціативи, встановлення емоційного і ділового контакту з вихованцем; «керування спілкуванням», під час якого відбувається передача інформації від вихователя до дитини, аналіз цієї інформації, взаємооцінка співрозмовників; «аналіз спілкування» або етап самокоригування, на цьому етапі педагог повинен поглянути критично на те, як він організував процес спілкування, порівняти мету, засоби з результатами взаємодії, а, врахувавши усі позитиви і негативи, моделювати подальше спілкування [11].

Зауважимо, що комунікативний аспект педагогічного спілкування характеризує інформаційно-смислову сторону педагогічної взаємодії, тобто здатність вихователя чітко, зрозуміло і грамотно висловлювати свої думки і почуття, володіти лексичним багатством мови, вербальними і невербальними засобами інформаційного впливу на дітей [12].

2.2. Компоненти та функції педагогічного спілкування в освітньому процесі закладу дошкільної освіти

Педагогічне спілкування є полікомпонентним явищем, що складається з наступних складових: *когнітивний компонент* (знання педагогом загальних закономірностей, структури і особливостей спілкування; знання методик дослідження міжособистісних відносин і психолого-педагогічних вимог, що пред'являються до організації педагогічного спілкування); *регулятивний компонент* (уміння передавати інформацію та факти, за допомогою комунікативних методів і прийомів; умінням організувати ефективні взаємовідносини в дитячому колективі, а також у процесі спільної діяльності з дошкільниками; уміння розуміти і правильно оцінювати емоційний стан дитини у процесі спілкування; уміння педагогічно правильно і коректно впливати на партнера по спілкуванню); *афективний компонент* (емоційний стан, що характеризується відносинами і переживаннями, які виникають між партнерами по спілкуванню); *духовний компонент* (сукупність інтелектуальних здібностей і духовного стану суб'єктів спілкування; духовне розуміння співрозмовника, прояв почуття такту, вміння підтримати тощо) [13].

Своєрідним компонентом педагогічного спілкування можна назвати емоційні переживання, які охоплюють усі інші складові – наочні уявлення (образи), судження тощо. Саме емоційні відносини – позитивні, негативні, амбівалентні – проявляються в змісті і формах педагогічної поведінки – вербальних та невербальних. При цьому використовуються закріплені в мові та культурних традиціях засоби вираження позитивного та негативного ставлення до інших [14].

Слід відмітити, що в освітньому процесі закладу дошкільної освіти педагогічне спілкування виконує такі основні функції, як-от:

– контактну (встановлення контакту як стану обопільної готовності його учасників до передання та приймання інформації, обміну діями);

– спонукальну (стимулювання активності студентів чи учнів у навчальній роботі, їх орієнтація на певні дії та вчинки);

– координаційну (забезпечення узгодження дій для результативної колективної діяльності);

– пізнавальну (сприйняття нових чи уточнення вже відомих знань, пізнання внутрішнього стану співрозмовника, вивчення навколишнього світу та себе);

– експресивну (здатність здійснювати емоційний вплив на співрозмовника, збуджувати в нього певні переживання);

– встановлення стосунків (усвідомлення своєї ролі у встановленні доброзичливих і щирих відносин з усіма учасниками педагогічного процесу);

– організації впливу (забезпечення запланованих змін у думках, стані, поведінці, досвіді, цілісно-мотиваційній сфері молоді);

– управлінську (керування своєї поведінкою й діями осіб, які навчаються) [15].

З урахуванням зазначеного вище уважаємо, що педагогічне спілкування майбутніх фахівців дошкільної освіти у процесі навчання може бути забезпечено для формування мотивації у здобувачів освіти розвитку культури спілкування. При цьому необхідно, щоб здобувач сам зробив аналіз та оцінку власного мовлення; для того, щоб осмислити власний досвід, необхідно аналізувати досвід інших суб'єктів, що беруть участь в освітньому процесі та співвідносити його з власним. Тільки тоді в майбутнього вихователя виникає установка на самоосвіту в галузі комунікації, буде забезпечено розвиток мовлення здобувачів освіти.

Для розвитку комунікативних здібностей та навичок педагогічного спілкування майбутні педагоги повинні бути залучені до цього процесу на кожному занятті під час фахової підготовки. Це можна реалізувати за допомогою різних завдань, у процесі виконання яких здобувач вищої освіти навчається висловлювати свої думки, активно відстоювати свою точку зору, аргументовано будувати свою відповідь, а також збільшує словниковий запас тощо.

У контексті нашого дослідження потрібно зазначити, що розрізняють механізми педагогічного спілкування, які допомагають усвідомити себе через інших. До цих механізмів належать:

– ідентифікація (уподібнення, механізм взаєморозуміння, усвідомлене або неусвідомлене уподібнення себе іншій людині);

– емпатія (властивість індивіда до співпереживання, розуміння емоційного стану співрозмовника, входження в цей стан, переживання ідентичних емоцій);

– рефлексія (усвідомлення людиною як її сприймає співрозмовник);

– стереотипізація (класифікація форм поведінки й інтерпретація їх причин шляхом віднесення до явищ, що вже відомі, чи здаються відомими, тобто такими, що відповідають соціальним стереотипам) [16].

2.3. Умови успішного педагогічного спілкування

Зауважимо, що саме в спілкуванні з дошкільниками, в освоєнні основ педагогічного спілкування формується творча індивідуальність вихователя. Педагог вступає у взаємодію зі своїми колегами, вихованцями та батьками, іншими людьми, які мають відношення до його фахової діяльності. Це й складає мету педагогічного спілкування [17].

Відтак суб'єкт-суб'єктний характер педагогічного спілкування – принцип його ефективної організації, що полягає у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній установці, активності педагога та вихованців, взаємопроникненні їх у світ почуттів та переживань, готовності прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним [18].

Варто підкреслити, що творчий підхід педагога до спілкування реалізується в умінні передавати інформацію, точно орієнтуючи її на співрозмовника, використовуючи при цьому всі засоби емоційного впливу – яскраву виразну

мову, жести, міміку, гумор; умінні зрозуміти ситуацію й швидко прийняти потрібне рішення; умінні організувати взаємини із суб'єктами по спілкуванню; умінні через спілкування виховувати особистість; умінні регулювати власні психічні стани, бути життєрадісним й оптимістичним у пошуку нових шляхів роботи [19].

Особливо хочемо наголосити на тому, що педагогічне спілкування майбутнього фахівця дошкільної освіти має бути толерантним. Таке спілкування сприяє встановленню гармонійних відносин із вихованцями, їх батьками, колегами, навколишнім світом в цілому, створює умови для підвищення емоційної стійкості, доброго психологічного самопочуття, тривалої професійної працездатності без деформацій та емоційного вигоряння. Виходячи з цієї позиції, майбутній вихователь закладу дошкільної освіти повинен володіти особистісними якостями, що визначають його педагогічну компетентність, яка проявляється, крім емпатії та толерантності, у таких якостях, як-от:

– конгруентність (прийняття певної позиції дітей, щирість та відкритість до них);

– креативність (здатність до творчості та швидкість реакції в нестандартних ситуаціях, артистизм, здатність захоплювати, нейтрально, іноді з гумором реагувати);

– сугестивність (здатність впливати на емоційну сферу вихованців, створювати сприятливу атмосферу, доброзичливий мікроклімат);

– здатність до рефлексії (самоаналіз своєї поведінки, самоконтроль у процесі спілкування).

На наш погляд, очевидним у педагогічному етикетному дискурсі має стати бажання до співпраці з дошкільниками – «доросла» взаємодія, вміння зацікавити спільною справою, подолання байдужості та остраху душевних «витрат», установлення «контакту ініціативи», прагнення до живої, виразної, творчої манери мовлення, подолання негативних нашарувань у стилі спілкування, здатність та бажання знайти «ключик» до кожного вихованця як до особистості.

Відповідно до зазначеного вище, нами окреслено основні умови ефективного педагогічного спілкування та його успішності, як-от: володіння психолого-педагогічними якостями й уміннями; володіння педагогічним тактом; уміння «подати себе»; створення позитивного іміджу шляхом самопрезентації; мовленнєва культура; гуманістична спрямованість; уміння слухати й чути свого співбесідника; знання правил спілкування; толерантна позиція у спілкуванні [20].

Важливими особливостями педагогічного спілкування як керованого процесу особистісного розвитку майбутнього фахівця дошкільної освіти є завоювання ним довіри у вихованців, довірливе ставлення до дітей, установлення між педагогом та дошкільником духовного, емоційного та

інтелектуального контакту, реальна турбота про малюка, участь у розв'язанні його проблем тощо.

Таким чином, подальшого дослідження потребують визначення бар'єрів міжособистісного спілкування у фаховій діяльності вихователя закладу дошкільної освіти та пошуку шляхів для їх подолання.

Список літератури:

1) Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : [підручник]. Київ : КНЕУ, 2004. 382 с.
2) Волкова Н. П. Педагогіка : [навч. посіб.]. Київ : Вид. центр «Академія», 2001. 576 с.
3) Грехнёв В. С. Культура педагогического общения. Москва : Просвещение, 1990. 143 с.
4) Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.
5) Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : [навч. посібник]. Київ : Знання, 2005. 486 с.
6) Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі : навч. посіб. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк», 2021. 100 с.
7) Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. для вузів. Київ : Знання, 2006. 311 с.
8) Ковальчук З. Я. Організація педагогічного спілкування як керованого процесу особистісного розвитку учня. https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsp/02_2011/11kzyaoru.pdf
9) Слободяник Н. В. Спілкування як основа психолого-педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу. http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v10/i31/18.pdf
10) Барабаш Ю. Г. Педагогічна майстерність: теоретичні й навчально-методичні основи: навч. посіб. Луцьк : Вежа, 2006. 476 с.
11) Волкова Н. Педагогіка: посібник. Київ : Альма матер, 2003. 486 с.
12) Василишин Х. А. Комунікативна компетентність вчителя в роботі з сором'язливими дітьми. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2006. № 2. С. 64–72.
13) https://wkrolik.com.ua/funkci%D1%97-pedagogichnogo-spilkuvannya/
14) Философско-психологические проблемы развития образования. Москва, Просвещение, 1981. 575 с.
15) Кан-Калик В. А. Грамматика общения. Москва : Роспедагентство, 1995. 108 с.
16) Бандурка М. Основи психології і педагогіки: підручник. Харків, 2003. 298 с.

17) Ляудис В. Я. Методика преподавания психологии. Москва, 1984. 350 с.
18) Слюсар Т. А. Культура професійного педагогічного спілкування. https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1879/1/%D0%9A%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%90%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A4%D0%95%D0%A1%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%9F%D0%95%D0%94%D0%90%D0%93%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A1%D0%9F%D0%86%D0%9B%D0%9A%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF.pdf
19) Онищенко І. В. Культура педагогічного спілкування в контексті компетентнісної парадигми професійно-комунікативної підготовки вчителів початкових класів. https://core.ac.uk/download/pdf/268531523.pdf
20) Занина Л. В. Основы педагогического мастерства. Ростов н/Д : Феникс, 2003. 288 с.